

Розділ 2

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Міжнародне право. Господарське право, господарсько- процесуальне право

Проблеми правового регулювання суб'єктів комерційної діяльності

В.К. Гіжевський
кандидат юридичних наук,
професор,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

Ю.С. Поліщук
студентка ОКР «Магістр»,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

Статтю присвячено актуальним проблемам правового регулювання та розвитку підприємництва в Україні. Розроблено рекомендації щодо шляхів покращення бізнес-клімату в країні, вдосконалення існуючої системи державного регулювання підприємництва та покращення інвестиційної привабливості.

Стаття посвячена актуальним проблемам правового регулювання і розвитку підприємництва в Україні. Розроблено рекомендації относительно путей улучшения бизнес-климата в стране, совершенствования существующей системы государственного регулирования предпринимательства и улучшения инвестиционной привлекательности.

The article is devoted to the problems of business regulation and development in Ukraine. The study developed recommendations on improvement the business climate in Ukraine, the current system of state regulation of business of investment attractiveness.

Ключові слова: розвиток підприємництва, міжнародні інвестиції, бізнес-клімат, система державного регулювання підприємництва, причини порушень розвитку підприємництва в Україні.

Постановка проблеми

Комерційна діяльність, що спрямована на досягнення економічних і соціальних результатів, здійснюється суб'єктами господарювання. Це зумовлює необхідність дослідження правового статусу та характеристики їх діяльності.

Основні засади ринкової економіки передбачають повну господарську самостійність підприємств і організацій, що функціонують у народному господарстві, вступаючи при цьому в різноманітні зв'язки. Ці суспільні відносини (як між підприємствами та організаціями – безо-

середніми товаровиробниками, так і між ними і державними та іншими органами) потребують правового регулювання, завдяки якому вони набувають характеру правовідносин.

Ринкова економіка породила різноманітні організаційні форми здійснення господарської діяльності: господарські товариства, виробничі кооперативи, приватні, казенні підприємства. Виникла необхідність урегулювання правового статусу підприємств, об'єднань підприємств, фізичних осіб-підприємців, встановлення правового режиму вільних (спеціальних) економічних зон і визначення правового режиму іноземного інвестування.

Законодавством України достатньо ретельно регулюються правовідносини у сфері створення та розвитку підприємництва. Існує значний масив спеціальних нормативно-правових актів, включаючи положення Конституції України, де одним із важливих прав громадян є право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом [1], відповідну книгу ЦК України [2], главу 4 ГК України [3], закони України «Про акціонерні товариства» [4], «Про господарські товариства» [5], «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [6] та низку законів щодо відносин із розвитку підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Результати моніторингу юридичної літератури дають підстави говорити про те, що проблемі розвитку підприємництва в Україні приділяється достатньо багато уваги. Окремі аспекти питання суб'єктів комерційної діяльності за законодавством України розглядалися у працях: С.М. Братуся, В.І. Борисової, В.І. Васильєва, М. Вебера, О.М. Вінник, В.Д. Волкова, В.М. Гайворонського, О.В. Дзери, Г.Л. Знаменського, З.М. Заменгоф, Т.В. Кашаніної, О.Р. Кібенко, Н.І. Косякової, В.М. Кравчука, І.Ю. Краська, В.В. Лаптева, В.В. Луця, В.К. Мамутова, В.С. Мартем'янова, Г.В. Пронської, В.І. Семчика, Н.О. Саніахметової, І.А. Селіванової, І.В. Спасибо-Фа-

теєвої, Є.О. Суханова, М.І. Титова, О.О. Чувпила, Г.Ф. Шершеневича, А.Н. Широкова, В.С. Щербини та багатьох інших дослідників.

Але питання сучасних проблем розвитку підприємництва в Україні залишаються за межами численних праць.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Ураховуючи вищеописаний стан проблеми, досі не вирішені питання про межі правової охорони суб'єктів комерційної діяльності, що виникають з приводу створення та розвитку підприємництва в Україні.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу правової характеристики діяльності суб'єктів комерційної діяльності в Україні, виявленні теоретичних і практичних проблем розвитку підприємництва. І на цій основі – в обґрунтуванні пропозицій стосовно вдосконалення чинного законодавства України, що регулює їх правове становище.

Виклад основного матеріалу дослідження

В Україні через незадовільний бізнес-клімат потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою. Про це свідчать результати двох досліджень міжнародного рівня – Світового банку «Ведення бізнесу - 2010» і «Рейтинг глобальної конкурентоспроможності» Всесвітнього економічного форуму. Отже, за простою ведення бізнесу Україна посідає 142-е місце зі 183 країн світу. А за показником ефективності податкової системи знаходиться наприкінці списку, аж на 181-й позиції [7].

Основним чинником, що стримує інвестування в країні, є несприятливий бізнес-клімат. Окрім того, криза значно звузила внутрішні джерела для інвестицій і міжнародні фінансові ресурси стали практично недоступними. Багато міжнародних інвесторів змушені обережніше ставитися до ризиків країни. Зокрема, низький інвес-

тиційний імідж України зробить її менш привабливою для міжнародного капіталу в посткризовий період.

Причинами вказаних вище проблем є:

- неефективна податкова й регуляторна системи, макроекономічна нестабільність і високий рівень корупції;
- відсутність ефективних механізмів щодо залучення інвестицій і захисту прав інвесторів;
- нерозвиненість механізмів державно-приватного партнерства.

За результатами аналізу механізму сприяння розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємництва, зокрема, для вдосконалення уже існуючої системи державного регулювання підприємництва та покращення бізнес-клімату, створення сприятливих умов для надходження інвестицій і забезпечення прискореного економічного зростання можна дійти таких висновків [8, с. 21-22].

В Україні не викорінено практику прямого втручання представників органів адміністративної державної влади в діяльність підприємств. Механізм державних закупівель функціонує зі значними недоліками, як інструмент збільшення ринку збуту продукції (послуг) вітчизняних підприємств. Особливо складність і непрозорість його процедур та суб'єктивне їх ускладнення з боку державних службовців, зокрема наявність неформальних відносин між ними та підприємницькими структурами призводить до певної їх монополізації та створення штучних, часто непереборних бар'єрів на шляху доступу до державних закупівель суб'єктів малого та середнього бізнесу, участь яких у державних закупівлях є звичною практикою сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в більшості економічно розвинених країн світу (США, Японія, більшість країн ЄС) [9, с. 47-51].

Найбільш значною перешкодою на шляху розвитку підприємництва в Україні є надмірне податкове навантаження та висока корупція в органах державної влади та місцевого самоврядування. Так вважає 57,7% опитаних підприємств, причому

вищими за середні є їх оцінки вказаних чинників у містах Донецьк, Севастополь, Київ, Вінниця, Львів, Хмельницький та ін. Доцільно зазначити, що ці чинники є системними перешкодами не лише розвитку, а й економічної безпеки бізнесу; ситуація в цих сферах є критичною практично з часів здобуття незалежності Україною.

Регуляторна політика органів державного управління в більшості регіонів є неповністю ефективною через її невідповідність щодо принципів підзвітності, прозорості, саморегульованості системи, достатність інституційної бази для публічного діалогу, громадської активності тому визначені на загальнодержавному рівні заходи з реформування засад регуляторних відносин на місцевому рівні або взагалі не виконуються, або виконуються лише формально. Асоціативні підприємницькі об'єднання часто не спроможні справляти реальний вплив на формування регуляторного клімату, що призводить до погіршення рівня економічної безпеки підприємництва в Україні.

Законодавча база (нормативно-правове регулювання підприємництва) України є недостатньою правовою основою як для розвитку підприємництва, так і зміцнення його економічної безпеки. Правові засади та механізми забезпечення економічної безпеки підприємництва не передбачені в жодному з державних, регіональних чи місцевих стратегічних програмних документів; вітчизняне законодавство не гарантує належного фізичного захисту підприємства. Існує чимало недопрацювань у нормативно-правовому полі (відсутність належної послідовності, системності в нормотворчій діяльності державних органів, правовий вакуум або неконкретизованість окремих питань регулювання підприємницької діяльності).

Ресурси для фінансування заходів, передбачених програмами підтримки підприємництва в Україні, є вкрай мізерними, не створено систему реалізації розрізних проєктів за кошти міжнародної технічної допомоги, що унеможливує якісне поліпшення ситуації стосовно роз-

вितку підприємництва, а надто зміцнення його економічної безпеки.

Неналежною є діяльність органів державного управління всіх рівнів, особливо регіонального та місцевого, щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, про це свідчать статичні дані про кількість правопорушень, у тому числі вчинених щодо суб'єктів підприємницької діяльності, та низький рівень розкриття цих злочинів.

Органами державного управління, зокрема на регіональному та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою, неповною мірою використовуються засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру, зокрема щодо негативної соціально-економічної ролі функціонування підприємств у тіншовому та/чи необлікованому секторах ринку, приховування частини виручки чи заробітної плати, вступу в неформальні та/чи корупційні відносини з органами влади та державного управління, здійснення інноваційної діяльності, розвитку ресурсо- та енергоощадних технологій (здійснення та/чи фінансування таких заходів з боку органів державного управління сприяє поліпшенню інформаційного компонента підприємницького середовища).

Інституційна інфраструктура забезпечення економічної безпеки в Україні є несформованою та недостатньою, понад те, вітчизняне інституційне підприємницьке середовище є недостатнім навіть для становлення та розвитку підприємництва, а його недоліками є брак інституцій підтримки становленню підприємств (станом на початок 2013 р. в Україні в середньому на один регіон припадає 2,7 бізнес-інкубатора та 1,2 технологічного парку, натомість у Польщі та більшості країн ЄС практично в кожному місті, включаючи малі, функціонує муніципальний бізнес-інкубатор). Недостатнім є рівень забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності інформаційно-консультаційними послугами з різних аспектів підприємницької діяльності,

включаючи забезпечення економічної безпеки бізнесу, фізичного захисту підприємства від кримінальних і злочинних зазіхань (в Україні недостатньою є практика пільгового консультування підприємців за кошти державного чи місцевих бюджетів). Законодавчо та на практиці не сформовано підрозділи з моніторингу злочинів щодо суб'єктів підприємницької діяльності та координації діяльності правоохоронних і недержавних охоронних структур щодо економічного та фізичного захисту підприємства; не ухвалено відповідні законодавчі акти, що офіційно закріплюють здійснення детективної діяльності, використання зброї тощо). Не сформовано механізм участі суб'єктів підприємства при обговоренні та розробленні рішень органів державної влади у сфері державного регулювання підприємства та, що особливо важливо, моніторингу системи дозвільних і погоджувальних процедур і рішень, впливу на перебіг регуляторної реформи у сфері підприємницької діяльності (на відміну від країн ЄС в Україні не забезпечено належну участь суб'єктів підприємства через координаційні, дорадчі та інші органи в розробленні, коригуванні рішень, а також – належного моніторингу дозвільної системи, що часто створює об'єктивні бар'єри суб'єктам підприємства при їх проходженні, а також через прийняття інколи необґрунтованих рішень, що суперечать принципам справедливого ринкового підприємницького середовища). Не сформовано систему доступу підприємств, зокрема малих і середніх, до фінансово-кредитних ресурсів (в Україні створено мережу фондів підтримки підприємства, проте обсяги фінансування заходів на часткове відшкодування відсоткових ставок, гарантування позик тощо за кредитами суб'єктів малого та середнього бізнесу як із центрального, так і місцевих бюджетів є мізерними, здійснюється за принципом залишкового фінансування, лише в окремих регіонах України почав практикуватися розвиток державної системи фондів підтримки підприємства у районах та малих містах, недо-

статньо розвиненою є мережа страхових і гарантійних фондів, інституцій кредитної кооперації малих і середніх підприємств). Асоціативні підприємницькі об'єднання часто не спроможні справляти реальний вплив на формування регуляторного клімату підприємницької діяльності.

Потребує суттєвого вдосконалення (поряд із об'єктивно необхідним загальним зниженням податкового навантаження) у контексті поступового нівелювання суттєвих недоліків існуючого в Україні економіко-правового середовища підприємництва вітчизняна податкова система (ідеться передусім про стимулювання зменшення тіньового сектора ринку, легалізацію капіталів, розвиток інноваційної та інвестиційної активності підприємств тощо).

Як окремих аспекти зазначеної проблеми доцільно вказати недосконалість вітчизняної системи оподаткування сектору малого підприємництва, зокрема такі її основні прояви:

1) наявність надмірних преференцій щодо податкового навантаження на малі підприємства, що надає їм суттєві конкурентні переваги порівняно з юридичними особами загалом, а також середніми та великими суб'єктами підприємництва, стимулює процеси тінізації економіки України;

2) відсутність належного коригування рівня податкового навантаження та критеріїв віднесення підприємств до малих з урахуванням інфляційних процесів у державі (фіксовані розміри єдиного податку та сума виручки від реалізації продукції (послуг), при перевищенні якої суб'єкт підприємництва втрачає статус малого, залишаються незмінними з 1998 р.; індекс споживчих цін лише за період 2010-2012 рр. становить 177,8 %; цін виробників промислової продукції – 186,9 %, сільськогосподарства – 185,0 %), стану розвитку економіки, її гармонізації із законодавством ЄС (ідеться про доцільність удосконалення поділу підприємств на групи, а саме – законодавче закріплення статусу мікропідприємств) тощо [10, с. 115-119].

Слід виділити такі причини недостатньої інвестиційної привабливості:

– нестабільність політичної ситуації, що значно гальмує розвиток інвестиційної діяльності, яка особливо відчутна зараз. Більшість вітчизняних інвесторів не можуть на всю потужність використати свої можливості через відсутність стабільного регулювання інвестиційних процесів з боку уряду, неможливість прогнозувати та вираховувати свої прибутки;

– збільшення монополізації ринків, ріст рівня інфляції;

– наявність зовнішнього та внутрішнього боргу;

– нестабільність законодавства, зокрема податкового;

– скорочення пільг для інвесторів;

– високий рівень податків, їх велика, необґрунтована кількість. Недосконала база оподаткування відштовхує інвесторів, адже нині діє таке податкове законодавство, що стримує стимули розвитку інвестиційної активності, наприклад, якщо обсяг виробництва збільшується, то збільшується й база оподаткування;

– нестабільність законодавства, що регулює діяльність корпорацій в Україні;

– відсутність сучасних інформаційних систем зв'язку з потенційними інвесторами, а також складність в інформаційному забезпеченні та інформаційній підтримці прийняття управлінських рішень на всіх рівнях управління;

– нерозвиненість страхового та фондового ринків, що не дає змоги відобразити реальну ринкову вартість компанії через фінансові інструменти та зменшує їхню ліквідність;

– наявність проблем у корпоративному секторі, незахищеність прав інвесторів і скорочення для них пільг;

нерозвиненість сектору інституційних інвесторів, зокрема відсутність інвестиційних банків, потужних інвестиційних компаній, страхових компаній зі спеціалізацією в інвестиційному страхуванні, венчурних фондів інноваційного спрямування;

– недостатнє висвітлення інформації

про емітентів, професійних учасників ринку цінних паперів, ризик стосовно фінансових інструментів, що не дає змоги інвесторові реально оцінити вартість і потенціал українських підприємств і приймати виважені інвестиційні рішення;

– відсутність інфраструктури, нерозвиненість банківської системи;

– криміналізація економіки, активність тіньового бізнесу;

– низький рівень конкуренції виробництва, інноваційної активності та невисока платоспроможність підприємств;

– високі інвестиційні ризики та низька норма рентабельності більшості промислових підприємств;

– тривалість і громіздкість процедури реєстрації підприємств та багато іншого.

Висновки

Прикро, що в міжнародному рейтингу Doing Business 2010 р. Україна за показниками складності ведення бізнесу посідає 142-е місце із 183 країн. Ми впритул наблизилися до Гондурасу, який протягом року зі 136-го посунувся на 141-е місце. Ці дані парадоксальні, адже Україна має інтелектуальний потенціал як для створення досконалої системи регулювання підприємницької діяльності, так і безпосередньо для організації й ведення бізнесу – талановитих підприємців не бракує.

На жаль, нині в країні відсутній дієвий механізм підтримки, розвитку та захисту малого бізнесу. Про це свідчать складнощі, що постійно виникають у роботі підприємств. Урядові давно вже треба розв'язати проблеми, що накопичилися в галузі, адже це потрібно не лише підприємцям, а й державі.

Сучасне економічне становище характеризується істотною невизначеністю та наявністю низки викликів, які уряди намагаються подолати, розробляючи національні стратегії збереження конкурентоспроможності. Розгортання глобальної економічної кризи обумовило необхідність переосмислення як призначення міжнародних організацій, так і допустимості втручання національних урядів у ринкове середовище. Тільки уряд, визначаючи пріоритети

розвитку, акумулюючи необхідні ресурси, здатен створити умови для захисту та стимулювання національної економіки. Можна говорити про тенденцію деякого послаблення правил державної підтримки, проте спотворення конкурентного середовища є вкрай небажаним і неприпустимим результатом. Державна підтримка повинна мати виважений характер і кореспондуватися з міжнародними вимогами з метою уникнення «торговельних воєн» і погіршення кризового стану. Принцип вільної конкуренції, збереження ринкового середовища (принцип чотирьох свобод: вільний рух працівників, товарів, послуг і капіталу) повинен позиціюватись як пріоритетний, а його дотримання вважається необхідною умовою стабілізації глобальної економіки, збереження усталених ефективних міждержавних зв'язків.

Нині всі зусилля в державі необхідно спрямувати на поліпшення якості інституційного середовища, а саме – посилення гарантій захисту прав власності, боротьбу з корупцією, забезпечення незалежного та справедливого судочинства, підвищення ефективності державної бюрократії та поліпшення стандартів корпоративного управління. Необхідно провести повномасштабну приватизацію об'єктів інфраструктури, а також істотно спростити умови входження та роботи приватних компаній на ринку; запровадити економічно обгрунтовану систему інвестиційних стимулів і засобів державної підтримки структурних зрушень на регіональному рівні (податкові, митні преференції, субсидії у сфері науково-дослідних робіт, інноваційної діяльності, розвитку інфраструктури, підготовки та перекваліфікації вітчизняного персоналу) з урахуванням поглибленого аналізу результатів функціонування спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

Держава повинна більш цілеспрямовано сприяти розвитку фінансового сектору, становленню фінансових інституцій для кредитування підприємств, розвитку гарантування кредитів, лізингу обладнан-

ня, що забезпечило б вирішення проблеми фінансування підприємств.

Особливе значення слід приділяти розвиткові малого та середнього бізнесу шляхом удосконалення чинного законодавства, збереження спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва. Суттєву роль у фінансо-

вій підтримці підприємництва повинні відігравати відповідні фонди. У західних країнах давно дійшли висновку, що саме малі та середні підприємства швидше реагують на зміни ринкової кон'юнктури, поєднують ресурси, людей і потужності, що простоюють. У нашій країні слід використовувати накопичений позитивний досвід розвинутих країнах.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
5. Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
6. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.
7. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Державна служба статистики України.
8. *Базиліук А.В.* Фінансові важелі розвитку малого бізнесу/ А.В. Базиліук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 8. – С. 21-24.
9. *Зайкіна О.О.* Проблеми розвитку малого бізнесу на сучасному етапі трансформації економіки України / О.О. Зайкіна // Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні : збірник матеріалів конференції. – К. : Вид-во УПСК. – 2006. – С. 47-51.
10. *Копченко І.М.* Актуальні проблеми державної підтримки малого підприємництва України на сучасному етапі / І.М. Копченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 4 (35). – С. 115-119.